

LITTERATUR

EN NY LANDSKAPSSKILDNING

MÅRTEN SJÖBECK, *Uppland*. Färdvägar och vandringsstigar utgående från järnvägarna. Stockholm 1948.

Mårten Sjöbecks elfte landskapsskildring har nu utkommit omfattande Uppland, dock med den inskränkningen att den del av Västmanlands län, som faller inom Uppland, sparats till en kommande bok om Västmanland.

Denna serie av landskapsbeskrivningar är utgiven på uppdrag av Kungl. Järnvägsstyrelsen. »Färdvägar och vandringsstigar utgående från järnvägarna» blir den aspekt författaren får lägga på ämnet, och den originella uppläggningsen gör boken till en roande läsning. Man kan med Mårten Sjöbecks bok i handen slå sig ner i en länstol och företaga resor över hela Uppland. Man får vid varje historiskt minnesmärke värdefulla upplysningar, men framför allt får man uppleva landskapets natur och lära känna dess växlande karaktärer och lyriska stämningar. Därtill kommer att boken är rikt illustrerad med friska och okonventionella fotografier, tagna av författaren själv.

De första kapitlen är ägnade åt vad Sjöbeck kallar markhistoriska studier. Sveriges huvudnäring i äldre tid var boskapsskötsel. Det är först under nyare tid som jordbruket fått sin dominerande betydelse. Därför bestämdes det svenska kulturlandskapet av ången, som grundlagts av naturen och utvecklats av slätter och lövtäkten. Sjöbeck är romantiker och finner ingenting försonande i det rationella jordbrukets förändringar av det gamla landskapet, som präglades av det extensiva jordbruket. Författaren klagar över att vi inte har kvar något av vår äldsta kulturmark men glömmar då t. ex. de gotländska lövängarna, där vid bl. a. Vallhagar järnåldersby landskapet, så vitt man kan bedöma, bevarar sin karaktär från den tid byn var bebodd.

Boken behandlar ganska ingående bebyggelsens beroende av trafiktekniska faktorer och det påpekas hur städerna koncentrerar sig till rullstensåsarna, i synnerhet där dessa har vattengenombrott; ända fram till modern tid har vattenlederna varit de säkraste vägarna, sommar som vinter. Rullstensåsarna, vars moränmark oftast

är näringsfattig, var forna tiders trafiklinjer över land, de var »vägland» av allmän karaktär. Primitiva vägar uppkom sedan, genom att riktmärken utsattes på de stora betesallmänningarna för att vägleda den resande. Stängsel kring landsvägen behövdes blott då denna genombröt inägor. Författaren tar i detta sammanhang upp ordet gata, som finns i det gamla begreppet »eriksgata». Gatas äldsta betydelse bör inte fattas som »instängd väg» utan som »öppning».

Kommunikationsallmänningen var alltså i forntiden betydelsefull mark, där trafiken gick fram. Fornborgarna, som är så talrika i Uppland, är inte uppförda i obygd, som man i dag lätt kan förledas att tro när man får uppsöka de gamla minnesmärkena i risig och oländig terräng, utan de var i egenskap av samlingsplatser belägna i allmänningskorridorerna. Kyrkornas samband med de forntida samfärdslinjerna kan också ofta konstateras, så är t. ex. fallet med den på åsen byggda Trefaldighetskyrkan i Uppsala. Kyrkorna ersatte väl i någon mån fornborgarna, eftersom templen under romansk tid ofta hade fortifikatorisk betydelse.

Uppland har som bekant en mycket gammal indelning i hundaren och skeppslag, som var militärt betingad. Varje hundare hade att bemanna och utrusta krigsfartyg. Namnet får enligt Hjärne härledas ur talet hundra och ett hundare kunde då bemanna fyra skepp. En stark krigsmakt var en vital fråga för uppsalakungen och för att förstärka sin ställning i landskapet förvärvades jordagods på olika platser. Detta godskomplex kallas Uppsala öd. I namnen Husaby eller Husby och Tuna kan de kungliga gårdarna fortfarande spåras.

Efter denna allmänna översikt ger författaren en mera detaljerad landskapsbeskrivning. Hans styrka ligger i de uppfriskande naturobservationerna, vilka förmedlas på ett roande sätt genom den lite torra och lakoniska stilen.

Sjöbeck gör gärna uppehåll på sin resa vid kyrka och slott men sällan vid kojor, vilket är skada. Ett utelämnande av allmogekulturen ger en skev bild av landskapets struktur, allra helst beträffande Uppland, där så mycket är bevarat från stor- och småböndernas miljöer.

Vi får genom kupéfönstret, med många avstickare när något intressant döljer sig bortom allfarvägarna, uppleva landskapet på sträckorna Stockholm—Enköping och Stockholm—Uppsala—Gävle samt på hela det förgrenade nätet i Roslagen. Resorna i Roslagen bli kanske den mest roande läsningen, därför att botanisten och naturkännaren Sjöbeck här helt kommer till sin rätt. Vidare får vi en ordentlig beskrivning av städerna Uppsala, Sigtuna, Enköping, Norrtälje, Östhammar och Öregrund. Det befinnes dock att författaren

icke hunnit tillgodogöra sig de senaste årens resultat i den uppländska stadsforskningen.

Den kulturhistoriskt kunnige har kanske inte något nytt att finna i Sjöbecks upplandsbok, då det ej rör sig om primärforskning, men ett och annat korn kan han säkert finna. Visste ni t. ex. att Olof Rudbeck i första katalogen, 1658, över växter i sin trädgård Hortus Upsaliensis kunde medtaga vad som kallades Peruviansk nattskatta, mera bekant under namnet potatis, eller att fru Ramborg till Vik, hon som bekostade Västeråkers kyrka, på sin unika gravhäll av koppar låtit inrista en förbannelse över var och en som plundrar graven? Detta lär ha skrämt Gustav Vasa så att han lämnade hällen ofredad, då han plundrade kyrkan på dess dyrbarheter.

Den bifogade litteraturförteckningen verkar inte fullständig. Författaren meddelar att endast den litteratur, som närmast berör framställningen, har medtagits. Det vore dock önskvärt om all litteratur som utnyttjats hade upptagits.

Man får slutligen hoppas att Mårten Sjöbeck återkommer med ytterligare landskapsorienteringar av samma goda kvalitet som denna, beträffande såväl bild som text.

S. E. N.

EN NY UPPSALAPUBLIKATION FÖR FORNHISTORIA

Tor, Meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker, under redaktion av SUNE LINDQVIST. Uppsala 1948.

Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker har länge saknat ett eget forum. För att avhjälpa denna brist har nu utgivits en tidskrift kallad *TOR*, under redaktion av professor Sune Lindqvist. I första delen, *TOR* 1948, medarbeta både lärare och elever vid seminariet för nordisk fornkunskap.

Tidskriften inledes med en längre uppsats av Sune Lindqvist, där han kritiskt granskar osebergsmästarnas kronologi, uppställd av Shtelig. Osebergskeppet är som bekant ett av Nordens unikaste gravfynd, bestående av ett mycket rikt utsmyckat vikingaskepp, samt en likaledes rikt utsirad vagn, slädar m. m. Av den konstnärliga utsmyckningen kan man tydligt urskilja olika individualiteter, och för klarhetens skull har de anonyma mästarna getts namn som alluderar på deras speciella karaktär. Sålunda har vi »akademikern», »skeppsmästaren», »barockmästaren», »eklektikern» och den »barocke impressionisten».

Shetelig har genom sin stilanalys funnit att skeppsmästarens och akademikers arbeten är de tidigaste och daterar dem till omkring 830 e. Kr. Efter dem kommer barockmästaren och yngst skulle eklektikern och impressionisten vara. Som synes verkar denna kronologi i någon mån inspirerad av den västerländska konstens utveckling under nyare tid. Lindqvist finner nu att akademikers djurhuvudstolpe, som alltså skulle höra till de äldsta arbetena, har alldeles oslitna snittytor och att den konstnärliga utsmyckningen dessutom ej är helt fullbordad. Barockmästarens stolpar däremot har tydliga spår av repens nötningar i käftarna. Men detta kan ju ensamt inte motivera någon förändring i kronologin. Lindqvist nämner den s. k. Broamästaren, som på 700-talet verkade på Gotland. Broamästaren tar upp främmande motiv framför allt från keltisk ornamentik och skapar sedan i förening med äldre gutnisk ornamentik en egen stil. På samma sätt får man räkna med att osebergmästarna arbetat. Barockmästaren är ett exempel på hur man försöker bevara den fasta rumskompositionen, som är karakteristisk för Broamästaren och andra tidigare konstnärer, även om barockmästaren är mera frigjord från den geometriska konstruktionen. Sedan gör sådana som eklektikern och impressionisten försök att mjuka upp det strikta ramverket, men lösningen på problemet fann först akademikern, då han låter de ornamentbildande figurerna själva utgöra ramverk. Samma sak gäller för den s. k. skeppsmästaren; varje djur är samtidigt ramverk och bottenmönster.

Lindqvist tar även upp till diskussion den påfallande klumpigt snidade vagnen, som Shetelig rubricerat som skeppsmästarens andra arbete. Lindqvist drar inte attributionen i tvivelsmål men ser saken så att skeppsmästaren gör vagnen omedelbart han kommer till »Osebergdrottningens» hov, i sin isolerade hembygds stil. Först sedan han hämtat impulser från akademikern och andra blir han skeppsmästaren. In summa: barockmästaren skulle alltså vara den äldsta och akademikern och skeppsmästaren de yngsta. I de två sistnämnda konstnärernas ornamentik är de problem lösta, som redan barockmästaren arbetade med.

Gunnar Ekholm har ägnat en uppsats åt runstensmonumentet i Ängby hästhage i Lunda socken, nära den forna s. k. Folklandstingsstad. Här finns dessutom ett vidsträckt gravfält från äldre järnålder och folkvandringstid och rester av en fornbro över Lundaån. I anslutning till vikingatidens vad över ån ligger den stora stensättningen, som under sommaren 1947 var föremål för grävnings- och restaureringsarbeten. Ursprungligen var endast fem stenar synliga, runstenen och fyra bautastenar. Grävningarna gav till resultat att man hittade ytterligare en bautasten, den som avgränsar sättningen

i norr. En exakt rekonstruktion av det ursprungliga monumentet låter sig dock svårligen göra. Ekholm förmodar att det på åns västra sida funnits en motsvarande stensättning, markerande övergången av ett vattendrag.

Det stora gravfältet i Valsgärde är ett skötebarn för Uppsala arkeologer. På material från dess båtgravar har gjorts två doktorsavhandlingar, och där skolas varje år unga adepter i grävningens svåra konst. Alla fynd, som tidigare gjorts i Valsgärde, har tillhört tiden från 600-talet fram till 1000-talet e. Kr., något som vållat en del huvudbry, då man saknat gravar från tidigare perioder.

Emellertid har på senare tid framkommit en del fynd, som tyder på en äldre bebyggelse. Greta Arwidsson påvisar det eventuella sammanhanget mellan ett gravfynd i Fullerö, 2 km nordost om Valsgärde, och en kammargrav i Valsgärde. Fullerögraven, utgrävd av G. A. Hellman men ännu ej publicerad, visar sig vara från 400-talet e. Kr. Graven i Valsgärde, publicerad i TOR 1948 av Anna-Märta Tjernberg, visar sig också vara från denna tid, alltså 200 år äldre än tidigare kända gravar från detta område. Den är storstilad anlagd som en hövdingagrav även om fynden, förmodligen på grund av plundring, är ganska få.

Dessa nya gravar ger oss rätt att anknyta Valsgärde till en bebyggelse, som är äldre än 600-talet och till ett folk, som redan under 400-talet måste ha tillhört de mera burgna i Uppsalaområdet. Vidare tillåter dessa två samtida fynd från Fullerö och Valsgärde att man förmodar att samma folk varit bosatta på båda platserna.

Vid schaktningen för affärshuset Tempo vid Stora Torget i Uppsala år 1934 framkom en styråra, som Nils Sundquist ingående beskriver. Platsen, där fyndet gjordes, var under forntiden sjöbotten i den fjärd som nådde Fyrisåns mynning. Styråran har fyra hål, två större och två mindre samt ett flertal nötningsmärken och med utgångspunkt från dessa diskuterar författaren årans användning.

Erik Nylén har skrivit om en bronsåldersgrav vid Husby i Lena, som har sitt givna intresse, då gravfynd från denna tid är sällsynta i Uppland.

Bland övriga uppsatser i tidskriften märkes Bertil Almgrens »Romerska drag i nordisk figurkonst under folkvandringstiden». Holger Arbman behandlar Gundestrupkitteln och Hans Christianson en viss art av de ornerade stenkloten, som han förmodar vara imitationer av bröd, använda som gravoffer.

TOR har en synnerligen förnämlig typografisk utstyrsel, ett samarbetsresultat av redaktören och officinen Almqvist & Wiksell.

S. E. N.

GUSTAF CEDERSTRÖMS KONST

AXEL L. ROMDAHL, *Gustaf Cederström*. Allhems Konstböcker, Malmö 1948.

År 1935 fick professor Axel Romdahl i uppdrag att teckna en minnesbild av »karolinernas målare» och ge en skildring i stora drag av hans verk. Denna bok har slutsålts, och därför har professor Romdahl ännu en gång låtit Gustaf Cederströms liv och gärning ta gestalt i bokform. Fröken Carola Cederström, konstnärens dotter, har till författarens förfogande ställt ett värdefullt material och har själv medverkat vid illustrationsurvalet.

Professor Romdahl börjar med att skildra den i Stockholm 1845 födde Gustaf Cederströms levnad i stora drag och berättar hur denne från officersbanan alltmera drogs till konstnärens kall. Detta, att Cederström varit officer, och alltså redan från början var förtrogen med och välvilligt inställd till det bästa inom militärlivet, gav åt hans konst den speciella inriktning, som för konstnärens egen del medförde epitetet »karolinernas målare». Djupa intryck tog Cederström av sin barndomsvistelse på fädernegården Krusenberg i Uppland.

Efter en kort vistelse i Düsseldorf begav sig Cederström till Paris. Det var där han efter många motgångar skulle komma att »slå igenom» med »Carl XII:s likfärd». Från Paris-tiden härstammar flera andra berömda verk, t. ex. »Frälsningsarmén». 1887 kom Cederström tillbaka till Sverige. Han blev professor och med tiden direktör vid Konstakademien i Stockholm, där han kvarstod ända till 1911. Han hade öppen blick för strömningarna i tiden. Hans fördomsfria och sunda uppfattning av konstundervisningens mål och medel var av största värde när det gällde just denna tid, som inom konstens värld var ett no-mans-land mellan något som varit och något som skulle komma. Cederström hade i sin konst ej främst behandlat de lysande härförarna, han sysselsatte sig mera med de okända officerarna och med männen i ledet. Så såg han i sin professors- och direktörgärning också på konstnärerna: de små och okända konstnärernas kamp och insats var lika omistlig som de storas, deras, som blevo av samtid och eftervärld höjda till skyarna. Därför blev Cederström också omfattad med varma känslor av alla dem han fick att göra med.

I en följande avdelning, »Verken», går professor Romdahl in på de olika konstverken och ger en konsthistorisk orientering över deras tillkomst och komposition. Härefter följer ett synnerligen rikhaltigt och intressant urval ur Cederströms produktion — där

man såväl återfinner de kända »Carl XII:s likfärd», »Likvakan i Tistedalen», »Begravning i Alsike», m. fl. — som förmedlar bekantskap med en hel del för den oinvigde förut okända konstverk, väl värda att vinna större offentlighet.

Boken är skriven för en bred publik och ger en intressant inblick i Cederströms liv och verksamhet som konstnär. Det ypperliga bildmaterialet gör den särskilt välkommen. Denna nya bok om Gustaf Cederström ger även denna generation tillfälle att lära känna den målare, som för den nu åldrande generationen varit en av de käraste.

A.-M. T.

EN MÄRKLIG SAMLING MODELLER AV JORDBRUKSREDSKAP

RAGNAR JIRLOW, *Plogmodeller från 1700-talet vid Lantbrukshögskolan*. Studier i Maskintekniska instituti-
onens modellsamling. Jordbrukstekniska institutet. Med-
delande nr 213. Uppsala 1948.

Lantbrukshögskolan vid Ultuna äger en synnerligen unik samling modeller till olika jordbruksredskap, av vilka de flesta är från 1700-talet. Denna samling, kanske den enda i sitt slag och omfattning i Europa, har nu fått en beskrivning genom en liten skrift av lektor Ragnar Jirlow.

År 1741 utnämndes Anders Berch till jurisprudentiae, oeconomiae et commerciorum professor, d. v. s. han blev vårt lands första professor i nationalekonomi. Berch var en mångsidig man och visade bl. a. ett livligt intresse för den praktiska forskningen på jordbrukets område. Berch skapade i Uppsala det s. k. Theatrum oeconomico mechanicum, i vilket även plogar ingick, en institution, som blev en av Uppsalas sevärdheter. Det Rommelska huset vid Gamla torget ställdes till förfogande för Berchs institution och samlingar.

Universitetets rektor, Carl von Linné, ansåg ej att de praktiska behoven kunde tillgodoses genom Berchs professur, som tillhörde den juridiska fakulteten. Han lyckades därför, mot Berchs vilja, upprätta en professur i praktisk ekonomi genom en donation av den värmländske brukspatronen Erik Borgström. Den första innehavaren av professuren blev Johan Lostbom. Lostbom hindrades länge i sitt arbete av professorn i juridisk ekonomi, Anders Berch,

och efter honom hans son Krister. Lostbom började så småningom skaffa sig en samling av jordbruksredskap och så kom det sig att det i Uppsala fanns två samlingar av detta slag.

Ännu 1834 inventerades Lostboms samling för sig. I en skrivelse till Ultuna Lantbruksinstitut 1862 kan man läsa att »den under professorens i nationaleconomie, närings-, finance- och politierätt vård ställda, så kallade agronomie-mechaniska samlingen» erbjöds institutet. Samlingen bestod av 378 modeller till maskiner och redskap och omfattade de bägge skilda samlingarna, som alltså först på Ultuna förenades.

Det är ingen tillfällighet att vi har ett tekniskt museum just från 1700-talet. Det var upplysningens tidevarv. Man hade ett vaket öga för allt nyttbetonat, och landets näringar omhulldades livligt. Både Berch och Lostbom gjorde egna uppfinningar på det jordbruks-tekniska området, och i Ultunas samlingar finns även 1700-talets främste uppfinnare på detta område, den uppländske godsägaren Johan Brauner, representerad med ett flertal redskap.

Århundradets intresse för det kinesiska omfattade inte bara ornamentik och porslin utan Kinas kultur överhuvud. Ultuna äger två modeller av en kinesisk såplog, möjligen gjorda efter någon utländsk publikation. Schweizaren Chateauxvieux' treradiga såningsmaskin, som användes vid mitten av 1700-talet, återfinnes även i samlingen.

Från det svenska området finns ett rikhaltigt material av årder och plogar, som det skulle föra för långt att närmare gå in på. Den intresserade kan gå till Jirlows bok, där de olika provinsiella typerna får en saklig beskrivning och belyses av goda teckningar och fotografier.

S. E. N.

EN UPPSALAFABRIKATION MED ANOR

Skor, en skofabriks historia, skildrad av ERNFRID JÄFVERT. Utgiven av AB L. E. Larsson & Co, Uppsala, till företagets femtioårsjubileum 1947. Uppsala 1948.

Den 2 dec. 1947 fyllde AB L. E. Larssons skofabrik i Uppsala femtio år. Firman har med anledning härav utgivit en jubileumsbok kallad »Skor, en skofabriks historia». Skriften inledes med några ord om företagets båda bortgångna direktörer, dess skapare Lars Erik Larsson och hans son Åke Larshammar.

Firman L. E. Larsson räknar den 2 dec. 1897 som begynnelse-dagen för sin 50-åriga fabriks- och grossiströrelse. Den dagen inköpte L. E. Larsson en vändmakeriverkstad vid Bävernsgränd 22, sedan man ett par månader tidigare inköpt en läder- och skoaffär, Svartbäcksgatan 16. Det var en rätt blygsam start. I början sysselsatte firman 33 arbetare, och det mesta arbetet gjordes för hand. Arbetarna hann med 8 till 12 par skor i veckan, men då arbetade de också i regel från 6 på morgonen till 9 på kvällen. År 1899 blev det slut på den gamla hantverkaridyllen, då inköptes de första verkliga skomaskinerna, bestående av läderstans, putsbord och vändsymaskin. Nu gick företaget en snabb expansion till mötes och 1902 inköptes tomten på Svartbäcksgatan, där fabriken allt sedan dess utvidgats och moderniserats.

Boken, som författats av vår främste kännare av det svenska skomakeriets historia Ernfrid Jäfvert, har en del att berätta om skotillverkningen i äldre tid. Den medeltida skomakaren var tillika garvare. Han köpte eller bytte till sig hudar eller skinn av bönderna och fick sedan själv behandla hudarna. Det var en ganska besvärlig procedur. Härefter sålde han skorna i den lilla boden, som vette mot gatan. Det hände också att skomakaren gick runt i husen och gjorde skor på beställning. Skoförbrukningen under medeltiden tycks ha varit anseelig. I Södermannalagen från 1300-talet kan man läsa att drängar skulle ha fyra par och pigor två par skor i årslön. Skomakaren hade ett digert arbetsprogram. Under det ljusa halvåret arbetade han från fyra eller fem på morgonen till långt ut på kvällen. På vintern blev arbetstiden betydligt kortare på grund av den dåliga belysningen, ja, i det medeltida Paris var det t. o. m., för att ej äventyra arbetets kvalitet, förbjudet att arbeta vid eldsken.

I framställningen ingår också en beskrivning av några av de vid Stora torget i Uppsala 1934 funna medeltidsskorna samt av de 1700-talsskor, som påträffades i Linnés bostadshus vid Svartbäcksgatan i samband med Linnémuseets inredning 1937.

Om ett original från 1800-talets Uppsala, skomakarmästare Hägg, har ägnats ett kapitel. Han var en skicklig yrkesman och hade dessutom lätt för att skriva. Han har bl. a. författat »Betraktelser över samhällslivet och stadsmannanäringen under 19:de århundradet» och »Matrikel över skomakare i Uppsala 1840—1899». Särdeles framsynt kan man emellertid inte säga att Hägg var. Då det den 16 aug. 1859 i Uppsala demonstrerades »mans-skodon», tillverkade med den nyuppfunna nåttingsmaskinen, skriver Hägg i en insändare i tidningen Upsala: »Så är insändaren med avseende å maskinverksamhet så väl vid kläders som skodons förfärdigande

fullt övertygad, att nämnda maskiner hava inbringat mera åt uppfinnaren för dess exponerande åt nyfikenheten än åt dem, som trott sig därmed göra sig fördelar i sina yrken.»

Slutligen innehåller den vackra jubileumsskriften ett alfabetiskt ordnat urval av skotekniska facktermer, som har sitt givna intresse för den hantverksintresserade och är en god hjälp vid läsningen av boken.

S. E. N.

SKOKLOSTERS BYGGNADSHISTORIA

ERIK ANDRÉN, *Skokloster*. Ett slottsbygge under stormaktstiden. Ak. avhandling. Stockholm 1948.

Intendenten vid Nordiska museet Erik Andrén har ägnat sin doktorsavhandling åt ett av Upplands mest prominenta byggnadsverk, Skokloster. Det är en synnerligen vederhäftig framställning, där Skoklosters byggnadshistoria ingående behandlas.

Sitt namn har slottet fått av Sko nunnekloster, som grundlades omkring 1225 av cistercienserorden. Genom Västerås recess 1527 övergick klostret till kronan och 1611 gavs Skokloster som förläning åt den estländske ryttmästaren Herman Wrangel. Det var Herman Wrangels son, Karl Gustaf Wrangel, som blev det nuvarande slottets skapare. Ätten Wrangel hörde till stormaktstidens förmögnaste släkter. Att markera sin rikedom och makt med imponerande byggnadsföretag var tidens sed och 1654 påbörjade Wrangel sitt slottsbygge. Under tiden 1654—1671 reste sig slottet med många uppehåll och störningar. Man kan i detalj följa byggnadsarbetet genom de många brev, som växledes mellan Wrangel och byggets ledare ingenjör Heindrich Anundsson. Wrangel, som 1646 utsetts till fältmarskalk över den svenska krigsmakten i Tyskland, hade sällan möjlighet att besöka Skokloster, varför alla beslut om bygget fick ske per korrespondens, och det är synnerligen temperamentsfulla brev Wrangel skickade, skrivna på tyska. Vad man framför allt kan utläsa i dessa brev mellan Wrangel och ingenjören är brist på arbetskraft och penningbekymmer. Bristen på arbetskraft är ju ganska naturlig. Slottet byggdes under tiden strax efter trettioåriga kriget. Sverige hade då viktigare sysselsättningar för sina arbetare än att bygga herremäns lyxbostäder. Penningbekymren är märkligare, eftersom Wrangel var så välsituerad. Men det är här inte fråga om måttliga summor. Andrén har beräknat, med utgångspunkt

från bevarade räkningar, att Skokloster kostat omkring 300,000 d. k. m. Dessutom lät Wrangel samtidigt uppföra det s. k. Wrangelska palatset i Stockholm. Emellertid berodde de ekonomiska bekymren närmast på att räntorna från Wrangels finska grevskap, den viktigaste inkomstkällan, ständigt uteblev. Våren 1657 blev bokhållaren t. o. m. tvungen att pantsätta det grevliga silvret.

Ett centralt problem i Skoklosters byggnadshistoria är frågan om slottets arkitekt. Tre alternativ ges: Wrangel själv, Jean de la Vallée eller Nicodemus Tessin d. ä.

Andrén räknar med att Wrangels roll vid tillkomsten av ritningarna inte kan vara annat än att han har gett vissa allmänna direktiv. Den allmänt spridda uppfattningen är att slottet i staden Aschaffenburg vid Main skulle vara den direkta förebilden till Skokloster. Det finns stora skiljaktigheter mellan Aschaffenburg och Skokloster, men det är möjligt att denna teori om det tyska slottet som förebild härrör från Wrangel själv. Man vet nämligen att han var i Aschaffenburg 1646, och det är ju möjligt att stadens fyr-längade slottsanläggning gett honom impulser till hans planerade slott.

Tessin är bevisligen förknippad med slottet genom inredningsarbeten. Han har bl. a. ritat stora salens takkonstruktion. Vidare har Andrén funnit en del osignerade förslagsritningar till slottet, som han attribuerar till Tessin.

Vallée nämnes icke en enda gång i samband med bygget förrän han 1669 gör ritningarna till den s. k. Sjögården, hamnanläggningen. Andrén kommer ändå till det resultatet att Vallée är huvudarkitekten. Tessin befann sig vid den tid, då ritningarna bör ha levererats, i april 1653, sannolikt på väg från Amsterdam till Sverige.

Som synes är allt detta mycket osäkert, men författaren prövar sin slutsats på monumentet. Skokloster är ingen typisk exponent för tidens arkitektur, som hämtade sina impulser från det öppna franska barockslottet, utan påminner mera om de fransk-italienska renässansborgarna, som utgick från det slutna blocket. Om man tar detta i betraktande är Vallée med sina intressen för äldre fransk byggnadskonst och italiensk klassicism den troligaste arkitekten. Tessin är också klassicist, men av modernare snitt. Ett karakteristikum för Tessin anses vara att hans fasader logiskt återspeglar bostadens funktionella element, en regel, som inte alltid gäller för Skokloster.

Ur Andréns avhandling kan slutligen nämnas en noggrann genomgång av inredningen och ett kapitel om hamnanläggningen Sjögården, ett pampigt men aldrig utfört projekt av Jean de la Vallée.

S. E. N.

UR SIGTUNAS HÄVDER

Situne Dei, Sigtuna fornheims årsbok. Årgångarna 1942—1947.

Sigtuna fornhem har sedan flera år tillbaka utgivit en årsbok med mycket värdefullt innehåll och rikt bildmaterial, kallad *Situne Dei*. Första numret utkom 1942 och i en anmälan berättar Harry Cullberg, i egenskap av ordförande i Stiftelsen Sigtuna Fornhem, om föreningens program. Cullberg understryker först Olof Palmes betydelse för fornhemmet. Palme visade med stora personliga uppoffringar ett brinnande intresse för detta unika museum under många år. Sigtuna Fornhem vill genom arkeologisk forskning och på annat sätt berika kunskapen om det gamla Sigtuna och, något som är lika viktigt, levandegöra den för den unga generationen. Ett livligt önskemål för Fornhemmet är att få sina värdefulla fornfynd bevarade på ett mera betryggande sätt. De förvaras för närvarande i en träbyggnad, som ur brandsynpunkt är otillfredsställande.

I en inledande artikel skriver tidskriftens redaktör prof. Holger Arbman om sigtunaforskningen och dess program, där han i korta drag meddelar vad vi vet om det ursprungliga Sigtuna och i anslutning därtill skisserar sigtunaforskningens program. Den första frågan som uppstår sig, när man sysslar med det äldsta Sigtuna, är hur staden uppkom. Anlades den efter kontinentalt mönster på kunglig befallning, i detta fall Olof Skötkonungs, eller har den vuxit fram organiskt, som en handelsplats, i anslutning till en kungsgård? För att svara på dessa frågor bör förhållandet mellan det s. k. Forn-Sigtuna, nuvarande Signhildsberg, och det egentliga Sigtuna utredas. Arbman undersöker vad vi egentligen vet om det äldsta Sigtuna och finner att det inte är så mycket. De arkeologiska fynden, som gjorts i det upp till 4 m tjocka kulturlager, som finns under den nutida staden, visar att staden uppstått omkring år 1000 med livliga handelsförbindelser framför allt österut. Från 1000-talets början föreligga Olof Skötkonungs mynt, präglade *Situne Dei*, Guds Sigtuna, men Adam av Bremen, som är vår viktigaste källa från denna tid, meddelar att Olof Skötkonung flyttat till Västergötland före 1022. Stort mera vet man inte om Sigtuna från 1000-talets första hälft. Här bör alltså arkeologer och historiker sätta in i sigtunaforskningens tjänst.

Ett annat problemkomplex, som Arbman endast hastigt berör, är Sigtunas kyrkor. Dateringen av och ursprunget till stadens första kyrkor är synnerligen omtvistade. De två bäst bevarade ruinerna, S:t Per och S:t Olov, har forskningen särskilt sysslat med. Ett

anglo-normandiskt inflytande är väl odiskutabelt, men hur sådana impulser kommit till Sigtuna är svårare att komma till klarhet med. Vad Arbman särskilt önskar för lösningen av dessa problem är en utgrävning av S:t Lars, där säkerligen murar finns bevarade under marken och ytterligare utgrävningar på Fornhemmets tomt; man har nämligen där funnit grunden till en liten enkel kyrka med västtorn, kanske stadens äldsta.

Ett vitalt önskemål för sigtunaforskningen är att få undersöka den »svarta jorden», de mäktiga kulturlagren under den nuvarande staden. När den s. k. Palmeska gården brann ner för några år sedan fick arkeologerna tillfälle till en sådan undersökning i samband med att Uppsala sparbank där skulle uppföra ett tvåvåningshus. Erik B. Lundberg har skrivit grävningsberättelsen. I trädgården ett 20-tal meter söder om Storgatan gjordes ett provschakt, där man mera ostört kunde studera fyndlagren, men längs Storgatan, där huset skulle stå, fick man endast undersöka vad grävskopan lämnade kvar. Fynden ger en del intressanta upplysningar om den gamla stadsplanen. Parallellt med nuvarande Storgatan gick en gångbro, belägen på norra sidan av ett knuttimrat hus. Gångbron var drygt en meter bred med tätt intill varandra liggande decimetertjocka stockar, vilande på parallella syllar. Förutom denna gatubeläggning har det funnits gångbroar, som gått vinkelrätt med den med Storgatan parallella stockgatan, alltså smågator, som mellan husen gått ner till bryggorna vid Mälaren.

Rune Norberg har gjort en undersökning av medeltida skulpturer i Mariakyrkan, en undersökning som har uppdelats på två årgångar, 1942 och 1944. I första delen behandlas en birgittinsk Kristusbild, en relikvariebyst samt några skulpturer ur två försvunna altarskåp. På utsidan av den sydvästligaste pelaren i långhuset står en skulptur föreställande Corpus Christi eller Helga Lekamen, alltså Kristus visande sina sår. Norberg finner att det naturalistiskt återgivna huvudet med sina melankoliska anletsdrag och den sobra målningen står i motsatsförhållande till det arkaiska helhetsintryck skulpturen ger genom proportioner, ställning och drapering. Han drar av detta den slutsatsen att skulpturen skulle vara gjord under 1400-talets tredje fjärdedel, men återge en äldre skulptur, ett ej ovanligt förfaringssätt under medeltiden. Det finns en påfallande likhet mellan sigtunaskulpturen och en Helga Lekamenbild i Vadstena, ett oerhört intensivt och patetiskt verk av en 1300-talsmästare, förmodligen skolad i Tyskland. Denna skulptur eller ett liknande konstverk av samma birgittinska mästare eller skola kan tänkas vara förebilden till Mariakyrkans Kristus.

Andra delen av Norbergs uppsats behandlar högaltarets Maria-

skåp, utförligt men tyvärr ej så omsorgsfullt gjord att läsaren hela tiden kan följa med. Det är ett praktfullt altarskåp med mittparti och två flyglar, över vilka hänger tunga genombrutna baldakiner. Mittpartiet skildrar Marias kröning, flankerad av bebådelsen och Marias och Elisabeths möte. Slutligen står i vardera flygeln apostlar eller helgon, som är förknippade med Marialegenden. Norberg gör en stilanalys och finner att de sex figurerna i mittpartiet samt aposteln Johannes och Johannes döparen är verk av samme mästare och bör dateras till 1300-talets mitt eller något senare. Norberg talar först om släktskap med fransk konst. Mera övertygande är de impulser han finner från nordtysk skulptur, en kvinnofigur från Doberans klosterkyrka är medtagen som jämförelse. Mariaskåpets figurer har ingenting av den aristokrati, som präglar fransk konst, men däremot mycket gemensamt med den tyska borgerligheten. Till någon större klarhet om de övriga figurerna i altarskåpet kommer man ej, till dels beroende på att bildmaterialet här är bristfälligt. Om det kvinnliga helgonet i vänstra flygeln säger Norberg att Roosval antytt att det troligen kommer ur Bertil målares ateljé. Ett par rader längre ner läser man: »Bertil målare har alltså fullbordat altarskåpet och det bör ha skett omkring 1480», ett kanske ej helt genomfört resonemang. Till det intressanta altarskåpet hör även målningar på dörren. Där skildras på vänstra flygeln Konungarnas tillbedjan och på den högra Marias död. Målningarna attribueras av Roosval till Bertil målare.

I 1943 års bok kan nämnas en uppsats av Dagmar Selling om ett lerkärlsfragment med ett primitivt modellerat människoansikte. Fragmentet tillhör den s. k. bladfjällskeramiken, som är typisk för tidig medeltid och har sitt givna intresse, då svensk keramik tillverkning från historisk tid ännu är föga behandlad.

1946 och 1947 års *Situne Dei* har sammanslagits till en festskrift i anledning av Sigtuna Mariakyrkas 700-årsjubileum. Mariakyrkan var dominikanermunkarnas klosterkyrka. Dess invigningsår kan inte bestämt fixeras till 1247, men den påvliga legaten Wilhelm av Sabina nämner i ett brev detta år till Sigtunas prior om kyrkans invigningsdag. Mariakyrkan är den första uppsvenska kyrka som byggs i tegel, ett bruk som snart kommer att flitigt efterföljas. Festskriften ger en fyllig beskrivning av klosterkyrkan och kulturlivet kring den. Wilhelm Holmqvist ger en byggnadshistorisk översikt av kyrkan och genomgår dess konstnärliga utsmyckning. Toni Schmid skriver om Sigtunabrödernas böcker och böner, Agnes Geijer om textil målning. Mariakyrkan äger en vacker korkåpa, som får betraktas som ett arbete av den namnkunnige Albertus Pictor. Om dominikanska musiktraditioner i medeltidens Sverige

skriver Carl-Allan Moberg, och han fastslår munkordnarnas betydelse för svenskarnas första musikaliska fostran. Detta gäller särskilt dominikanerna, som liksom benediktinerna sysslade mycket med konst och bokliga studier.

Här kan blott nämnas en del av de många värdefulla uppsatser som Situne Dei innehåller. Det skulle föra för långt att utförligt referera de fem årgångarna; varmt rekommenderas Situne Dei-serien till varje kulturhistoriskt intresserad uppläning.

S. E. N.

ORIENTERING I UPPSALATRAKTEN

»*Mellan röda skärmar*», utgiven av Uppsalas orienteringsidkande klubbar, Uppsala 1948.

Uppsalas orienteringsidkande klubbar har utgivit »Uppsala Skärmkarta» med kontroller, utgångspunkter, promenad- och cykelturer numrerade och utmärkta med rött. I anslutning till denna har en liten broschyr utarbetats, som gör det möjligt för skolungdom, scouter och friluftsintrasserade att lära känna Uppsala med omnejd inte bara ur orienteringssynpunkt utan även, värdefullt nog, ur kulturhistorisk synpunkt.

Broschyren är uppdelad på två olika avsnitt. I det första avsnittet presenteras orienteringen, »den tjugaste av idrotter». Här efter följer angivelser för 50 fasta orienteringspunkter inom områdena Berthåga, Eriksberg, Gottsunda och Nåsten. Dessa punkter äro på motsvarande platser i terrängen markerade med röda plåtskärmar med vit diagonal. Efter detta kommer två mindre avdelningar, om miniatyrorienteringsbanor och skidbackar, samt en utförlig förteckning över de många olika turer, lämpliga för promenader och cykelfärder, som Uppsalas omgivning kan ge möjligheter till. Denna senare del har författats av major Gösta Lind.

Det andra avsnittet behandlar uppsalatraktens fornlämningar och kulturminnesmärken. Först meddelas några drag i Uppsalas och dess omgivningars historiska utveckling, därefter följer en innehållsrik förteckning över fornlämningar o. dyl., uppgjord efter vad som finns i socknarna. De behandlade äro: Gamla Uppsala, Bondkyrko, Vaksala, Danmark, Börje, Läby, Vänge, Dalby, Uppsala-Näs, Alsike och Lagga. Författaren till detta avsnitt är landsantikvarie Nils Sundquist.

A.-M. T.

BYGGNADSKONSTEN I SVERIGE

ERIK LUNDBERG, *Byggnadskonsten i Sverige*, Sengotik, Renässans. Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1948. 660 sid., pris häftad 48 kr.

Bland professor Erik Lundbergs arkitekturhistoriska verk får man räkna »Byggnadskonsten i Sverige» som det mest monumentala. Första delen, som omfattade vår medeltidsarkitektur tiden 1000—1400, utkom år 1940 och nu i år, 1948, föreligger andra delen, som omfattar sengotik och renässans åren 1400—1650. Sammanlagt representera dessa båda delar ett sidantal av 640 + 660, d. v. s. 1,300 sidor, illustrerade med ett oerhört antal bilder. Om man räknar med att författaren endast kommit till år 1650 med de första digra delarna förstår man att det är ett stort verk han tagit sig före.

Erik Lundberg har i över 30 år sysslat med svensk arkitekturhistoria. Han är väl också den svensk, som med egna ögon sett det mesta av vårt nationella material, framför allt i hans egenskap av förutvarande chef för Riksantikvarieämbetets Byggnadsavdelning. Lundberg är också utbildad till arkitekt och har självfallet härigenom rika möjligheter att bedöma arkitektur.

Lundbergs arkitekturforskning är både på gott och ont. Författaren gör det litet för lätt för sig att behandla problemställningarna. En känslig och vetenskapligt samvetsöm arkitekturforskare kan snart ställas inför problem, som det tar honom årtal att få grepp på, Lundberg tar ett lätt skutt och hoppar vidare. Möjligt är att denna lätthet att »hoppa» är Lundbergs styrka. Ty härigenom bringar han ut i ljuset ett material, som i annat fall skulle i årtal ligga fördolt i topografiska och andra arkiv. Lundbergs hetaste åstundan är att, högt upphöjd över besvärigheterna, sammanställa allt vad han sett till en helhetsbild. Lundbergs arkitekturhistoria blir fördenskull vår byggnadskonst, sedd genom ett temperament. Lundberg är emellertid icke benhård i sin uppfattning, han ger med sig om man lägger fram nya saksål. Men ordentliga skäl vill han ha.

Erik Lundbergs arkitekturhistoria kommer icke att sakna kritiker. På denna plats är det icke rum för en mera ingående analys av det område, som omnämnamnaren mest sysslar med. Men Lundberg kommer heller icke att sakna beundrare. Ty sammanlagt bildar hans redan utförda helhetssyner en ganska enastående prestation.

N. S.

UPPSALA KUNGSÄNG OCH KUNGSÄNGSLILJAN

RUTGER SERNANDER, *Uppsala Kungsäng*. Utgiven av Gustaf Sandberg. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB. Kr. 12: —.

För tio år sedan började professor Rutger Sernander de fältarbeten, som ligga till grund för denna hans sista bok. Han fick själv se den i första korrektur men hann aldrig granska den. Lyckligtvis fanns till hands för verkets fullbordande medarbetaren i såväl fältundersökningarna som bokens redigering, fil. lic. Gustaf Sandberg. Denne har slutfört sitt delikata uppdrag med både pietet och skicklighet, som väntat var av den beundrande och kunnige lärjungen. Tryckeriet har nedlagt mycken möda på att göra boken synnerligen vacker med hänsyn till papper, format, tryck och utstyrel. F. ö. hade dess chef, disponent Carl Z. Hæggström, före sin bortgång åtagit sig att svara för återstående framställningskostnader sedan anslagen från Vetenskaps societeten, Vetenskapsakademien och Längmanska fonden förbrukats. Som ivrig tillskyndare av Kungsängsundersökningen framstår Lantbrukshögskolans förre rektor, prof. Herman Flodkvist, vilken var initiativtagaren till att arbetet fick formen av uppdrag från högskolans styrelse, i varje fall den del därav, som innefattar utredningen för fredandet av den »Alopecurusäng med massförekomst av kungsängsliljor», som utgör områdets förnämsta botaniska klenod.

Man märker strax i början av boken det sernanderska greppet om ämnet i meningen: »Det bidrag som denna uppsats lämnar till Kungsängens naturhistoria . . . utgör ett led i ett långsamt fortskridande forskningsarbete seklerna igenom med anor från karolinsk tid.» Det är naturvetenskapsmannen med blicken öppen för de kulturhistoriska sammanhangen, som fört pennan. Det behövdes också en sådan för att skildra ett område som Kungsängen, belägen intill hjärtpunkten i vårt rikets odlingshistoria. Stora mäns forskning och försök ha berört ängen, inflytelser från urgammal odlingsbygd ha direkt eller indirekt omdanat vida arealer och närheten till kulturcentra har skänkt många nya inslag i dess flora.

Den kulturhistoriska synen framträder mest samlad i första kapitlet men gör sig ofta gällande även i speciella sammanhang boken igenom. Kap. I ventilerar även den använda terminologien. Sernander lade alltid synnerlig vikt vid termerna och alla som mött honom i livet eller hans skrifter ha imponerats av den lingvistiska kunskap han därvid kunde ösa ur. Den sökte sig gärna till dialekterna. I denna bok anger han sålunda Kungsängens zoneringsfrån

de våtaste till de torraste samhällena med beteckningarna: det öppna vattnet, sidden, sidvallen, uppvallen och hårdvallen. Man förstår utan vidare deras innebörd om ock en mera precis förståelse tarvar, att man tar del av den närmare karaktiseringen.

Ett intressant parti i kap. II behandlar jordbrukets inlemmande av landvinningarna, som tillkommit genom slättens upplyftning ur havet och de kvarstående förenas igenväxning och igenslamning. Vaksalas och Danmarks järnåldersgårdar ha genom tiderna behållit taget vid den vikande stranden. Än i dag framträder detta i de mot Övre Förets strand sammanlöpande skiftesgränserna.

Kap. III är till sin första del av geologiskt innehåll. En fångslande synpunkt gäller det väldiga förkastningssprånget vid den spricklinje i berggrunden, som efter sträckan över Bergsbrunna—Uppsala—Jumkil begränsar slätten i sydväst. Kunde en jättekvast sopa bort de mäktiga lerlager, som nu fylla gravsänkan till den nutida slättens nivå, skulle man finna ett djupområde, som kanske mäter sig med 249-meterssänkan i det baltiska bäckenet öster om Gotland. De olika salt- och sötvattenslerornas lagring behandlas utförligt från ishavsleran till avlagringarna i »Arossjön», som med sin yta drygt 4 m. ö. h. brukar anses ha uppstått, då tröskeln mot Ekoln vid Kungshamn höjdes över vattnet. De unga svämmerorna, som täcka de senare, ha också avlockats betydelsefulla upplysningar, t. ex. den, att sumpsnäckans invandring i våra trakter får sättas till tidig medeltid.

Till Kungsängens berättelse hör de sedan gammalt kända förekomsterna av en rad havsstrandväxter, som tydligen hållit sig kvar från den tid, då havet sträckte sig hit. Säkerligen sammanhänger deras kvarlevande med den anmärkningsvärt höga salthalten i Kungsängens grundvatten. När Ultuna-markerna vid 1800-talets mitt dränerades, vållade detta dessa relikters utdöende på ett par undantag när.

Kungsängsfloras märkliga inslag av nykomlingar behandlas utförligt med många intressanta upplysningar. Här kan bara nämnas vattenpestens, »professorsnatens», historia, som efter invasionen på 70-talet och det därpå följande massuppträdandet nu tycks ebba ut i ett utdöende. Kungsängsliljan hedras med ett helt kapitel fullt av biologiska och historiska data.

Dess förekomst på Kungsängen är Nordens största. Livsbetingelserna ha varit gynnsamma, liknande dem i dess hemländer neråt Svarta och Kaspiska haven, där den växer på flodsträndernas översvänningsängar. Genom ett sannskyldigt detektivarbete visar Ser-nander, att det var 1742 eller 1743 som den första gången hittades på Kungsängen och då enligt Linné bara på en enda plats. Redan 1755 skriver denne, att den är synnerligen ymnig. Så har den för-

blivit genom de två gångna seklerna. Den rikaste provytan om 100 kvm., som räknats av Sernander och Sandberg, hade inte mindre än 1,932 liljor, varav 96,7 % röda och skära samt 3,4 % vita. Så pass säkra data man har om kungsängsliljans första uppträdande i trakten, är det märkligt att en gammal vandringsägen, ursprungligen i Sverige gällande mannablodet (*Sambucus Ebulus*), blivit överflyttad på vår lilja och knuten till Erik Segersälls seger över danskarna på Fyrisvallarna. För var stupad dansk växte upp en röd och för var svensk en vit blomma. Procenttalen skulle sålunda än i dag vittna om svenskarnas överväldigande seger.

Varifrån kom liljan till Kungsängen? Helt säkert från någon av Uppsalas trädgårdar — Linné antog från Botaniska trädgården, dit den troligen införts från Holland åtminstone så tidigt som på 1650-talet. Kungsängen är inte den enda härden för dess spridning ut i Mälardalens naturliga vegetation. Det finns belägg för dess odling som prydnadsväxt även på andra håll under 1600- och troligen även 1500-talet, varifrån den sluppit ut och ännu fortlever. Kungsängen är dock dess förnämsta landvinning och härifrån har den fått det namn, som trängt ut de äldre, damspelsblomma, brädspelsblomma och damblomma, alla anspelade på rutmönstret i kalkbladens färgteckning. — Anmälarer ber få lägga till frågan: vilken utbredning har benämningen »vipägg»?

Ett stort kapitel betitlas Skyddsfrågor. Här talar naturskyddsmannen med den programförklaringen att han som riktpunkt haft lantbrukshögskolans behov av undervisnings- och forskningsobjekt samt »landets fordringar på att få denna sin högskola värdigt och förståndigt inramad i sin omgivnings natur och ställd mot sin historiska bakgrund». Kapitlet utmynnar i förslag om två reservat. Det ena, Pustnäsreservatet, är ännu inte fastställt, men L:a Ultunareservatet med sitt rika bestånd av kungsängsliljor och sin vackra vegetationszonering är säkrat sedan 1943.

Ett viktigt parti av boken, en dryg tredjedel, är skrivet av Gustaf Sandberg och kallas: Regionala studier över Kungsängens vegetation jämte synpunkter på våra ängars natur och naturskyddsfrågor. Av särskilt intresse är, utom själva beskrivningen, hans jämförelser med ängarna på de ryska flodernas översvämningsmarker, hans talrika uppgifter om betesvallarnas växter samt diskussionen om ursprungliga och kulturpåverkade ängar. Sandbergs andel är rik på både erfarenheter och uppslag.

En lista över Kungsängens häckfåglar enligt iakttagelser och uppslysningar är sammanställd av undertecknad.

De många bilderna, 43 stycken, utgöras mest av fotografier, flertalet Sandbergs, men också av kartor. En försättsplansch av Olof

Thunman visar ett kungsängsiljebestånd med klockorna vajande i vinden. Omslagets färgglada teckning är också hans verk.

Lars Faxén.

NATUR I UPPLAND

Natur i Uppland. Under redaktion av Sven Hörstadius och Kai Curry-Lindahl. Svensk Natur. H. 23: 50, inb. 30: —, halvfr. b. 45: —.

Just när årsboken går till trycket utkommer denna bok, varför en utförlig anmälan måste anstå till nästa årgång. *Natur i Uppland* ingår i förlaget Svensk Naturs landskapsserie och liknar sina föregångare, som behandla Gotland, Skåne och Närke, i utstyrelse och uppställning. Innehållet är fördelat på ett trettiootal uppsatser, samtliga skrivna av goda kännare.

Landshövding Kjellman skriver den inledande presentationen av provinsen och L.-G. Romell fortsätter med en studie av »landskapets stil». Uppsatser av mera översiktlig art äro Nils Hörners om geologin, Erik Almquists om växtgeografien, Sven Ekmans om däggdjuren, G. E. Du Rietz' om myrarna och Olov Lundblads om insekterna. Till den typen bör nog också räknas den sistnämndes uppsats om skärgårdens flora, Mats Wærns om klippsträndernas alger, Lindorm Liljefors' om jakten, Bertil Tägtströms och Werner Zettergrens om resp. insjö- och kustfisket samt Edward Wibecks om skärgårdens ornitologi. Områden av botanisk eller faunistisk märklighet, som behandlas, äro Fiby urskog av Tore Arnborg, Billudden av Gustaf Sandberg, Upplands norra hörn av Svante Lundgren, Ängsö nationalpark av L.-G. Romell, Gillöga av Sven Barthel, Björkö i Mälaren av Bror Pettersson, Tämnaren och Floran av Sven Mellquist, Hjälstaviken av Rune Bollvik, några andra fågelsjöar av Sigfrid Durango, Dannemora-trakten av Lindorm Liljefors samt Äspolmen av Einar Malm. Enstaka arter eller grupper av sådana äro föremål för följande uppsatser: Rutger Sernanders om kungsängsiljan, Sten Selanders om misteln, Sten Qvarforts om orchidéerna på ett par skärgårdsöar, Tore Anderssons om havsörnen, C.-F. Lundevalls och Sven Löws om ugglorna och Sten Forselius' om ätliga grodan. Forselius har träffat på arten i trakten av Fågelsundet och det fyndet är ur faunahistorisk synpunkt ett av de märkligare som gjorts i landet på senare tid.

Natur i Uppland är en utomordentligt vackert illustrerad bok.

Lars Faxén.